

5. Civilizace amerického kontinentu

U těchto civilizací nastávalo vytváření nepokrevně strukturovaných společenských těles od 2. tisíciletí př. n. l. Před rokem 1000 př. n. l. ovšem tamní společnosti dokázaly vytvořit díla trvalé hodnoty zejména v oblasti architektury, ať již jde o obří mohyly kontinentu severoamerického či zřejmě kultovní plošiny, zvané *huaca*, na světadílu jihoamerickém. Délétrvající společenské formace tohoto druhu se tu však objevily až v prvním tisíciletí předkřesťanské éry.

U oblasti středoamerické shledáváme pravidelný pohyb populací posouvajících se od severu, překračujících Río Grande del Norte a postupujících do nitra dnešního Mexika a států Panamské šíje. Tyto skupiny se zde usazovaly a přijímaly od usedlého obyvatelstva způsob života včetně kulturního a duchovního dědictví, uchovávaného především ve svatyních, které tak můžeme nazvat „civilizačními školami“ Mesoameriky. Zdá se, že již kdesi na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. se vytvořily základní společenské parametry, které tamní společnost dlouhodobě utvářely. Náleží k nim především základy náboženských soustav včetně víry ve schopnost některých lidských bytostí přeměňovat se v jaguáry, nejhrozivější šelmy Mesoameriky, dále poměrně rozvinutý a komplikovaný kalendář a rovněž dálkový obchod.

Za první takový snad etnický celek, který se na území Mesoameriky někdy na počátku 1. tisíciletí př. n. l. objevil, pokládáme dnes **Olmeky**. Jejich sídla se rozkládají v severních oblastech Spojených států mexických a na poloostrově Yucatán, což vedlo některé badatele k vyslovení názoru, že připluli po moři podél pobřeží. Olmekové vytvořili první plnohodnotnou civilizaci Mesoameriky s městy, vybavenými díly náročné architektury i umění sochařského. Za nejvýznačnější jejich výtvar se pokládají sochařské podoby obřích lidských hlav až 5 m vysoké, skryté donedávna v džungli. Jejich zpracování vykazuje vysokou uměleckou úroveň a poukazuje se i na to, že některé z nich mají prilby, podobné oněm, v nichž hráli v pozdějších dobách zdejší hráči proslulou kultovní míčovou hru. Je proto možné, že tato hra, reprodukcující ve zkratce příběh stvoření světa a vzniku lidské civilizace, má své kořeny v takto dávné době.

Nástupci civilizace olmecké, **Mayové**, obývali území dnešních Spojených států mexických, Belize, Guatemaly, Hondurasu a Salvadoru zhruba v období let 300 – 900 n. l. Mayové dovedli zajistit výkonné zemědělství, včetně budování závlahových zařízení. Dosáhli vynikajícího mistrovství v oborech řemeslné výroby a věnovali se intenzivně i dálkovému a námořnímu obchodu. Mayská společnost na sebe vzala podobu soustavy jednotlivých knížectví či městských států, v jejichž čele stáli panovníci. Sídla těchto vládařů s přilehlými chrámy obklopovaly čtvrti řadové obytné zástavby, v nichž bydlilo nepriviligované obyvatelstvo. Vládci mayských států pečovali o blaho svých poddaných, vedli v jejich zájmu obranné i útočné války a podporovali rovněž náboženské kultury. Mayové zanechali celou řadu uměleckých památek včetně vyspělé architektury, plastiky a též malířství. Rozsáhlou mayskou metropolí představuje dodnes zachované městské jádro Teotihuacánu s ústřední třídou vydlážděnou kamennými deskami, lemovanou stavbami patrně kultovního účelu z kamenného zdiva a vybavenou dvěma svatyněmi v podobě pyramid, zvanými dnes *Pyramida Slunce* a *Pyramida Měsíce*. Z jihu přiléhá k této třídě snad palác vládce města se svatyní božstva identifikovaného dnes jako Quetzalcoatl.

Někdy po roce 900 se nejspíše mayská civilizace rozpadla, avšak nezmezela. Její nositelé vstoupili ve styk s další etnickou skupinou přibývší na zdejší území, **Toltéky**. Původní předpoklad katastrofického zániku Mayů se nepotvrdil, šlo spíše o ukončení jejich monumentálních prestižních projektů. Dnes spatřujeme další fázi vývoje mesoamerické

civilizace (10. – 12. století) jako výsledek spolupráce mayských a toltéckých elit, přičemž se to třeba výrazně týká jedné z „vlajkových“ mayských lokalit, Chichén Itzá, kde vznikla patrně řada staveb až za Toltéků. Toltékové představovali formaci vysloveně vojenského rázu a soudí se, že snad právě oni zavedli masové oběti válečných zajatců známé z prostředí aztéckého. Jejich hegemonie skončila roku 1168 dobytím jejich hlavního města Tuly ve středním Mexiku na sever od Mexico City.

Poslední mocnost předkolumbovského období Mesoameriky představuje stát **Aztéků**. Aztékové (též Tenočkové nebo Mešikové, odtud název Mexiko) obývali ústřední oblasti náhorní roviny středního Mexika, kde kompenzovali nedostatek orné půdy vytvořením zahrad zavlažovaných vodou tavných jezer (*chinampas*). Šlo o civilizaci vysloveně vojenské povahy, které se podařilo ovládnout rozsáhlé oblasti středního Mexika silou svých vojsk a diktátem zbraní. Říši řídili od roku 1345 z nově založeného hlavního města Tenochtitlánu, které vybavili mnoha monumentálními stavbami a uměleckými památkami. Podrobenému obyvatelstvu ukládali mj. povinnost dodávat muže a ženy k pravidelným obětem v hlavním městě, které nabyly děsivě masového rázu (uvádí se až 1800 obětovaných osob při jednom obřadu). Aztécký stát ovládla vojenským výbojem v letech 1519-1522 vojska španělského dobyvatele Hernána Cortéze.

* * * * *

V Americe jižní následoval po roce 1000 př. n. l. nejprve rozvoj civilizace nazývané dnes **Chavín**, případně **Chavín de Huantar** ve středním Peru. Také zde již zachycujeme výstavbu městských sídlišť s náročnou architekturou a díly plastickými, vzhledem k nedostatku písemných památek nám však bližší informace o podobě chavínské civilizace zůstávají skryty. Víme, že její mudrcové operovali symboly, jejichž reprodukce byly nalezeny ve vzdálenosti kolem 300 km od sebe, z čehož soudíme, že nositelé chavínské civilizace disponovali rozvinutou a ustálenou soustavou duchovního života.

V období let 0 – 600 n. l. pak následující civilizace zvané **Moche** (též Mochica) v pobřežní oblasti severního Peru a **Nazca** na stejnojmenné náhorní planině v jižní části Peru. Nositelé kultury Moche disponovali již rozvinutou společností s vyspělým hospodářstvím, včetně sítě závlahových kanálů, rozčleněnou sociální strukturou s vládci profánními i kněžskými úřady a etablovanou strukturou kultu se svatyněmi, klérem a veřejnými obřady. V náboženských úkonech hrály patrně jistou úlohu i lidské oběti; v ikonografii kultury se objevuje démonická bytost stínající lidem hlavy. Vzhledem k chybění písma jsme o kultuře informováni především z maleb na efektní barevné keramice.

Kultura Nazca (též Ika-Nazca) proslula především rozsáhlými kamennými strukturami patrnými především při pohledech z výše, geometrickými i figurálními (pták, pavouk). K čemu sloužily, dodnes nevíme. Nositelé kultury Nazca zbudovali síť závlahových kanálů, aby zvýšili výnosy zemědělského podnikání. Také tato kultura nabyla podoby seskupení držav nezávislých vládců. Její nositelé uctívali božstva podoby zvířecí i lidské. I zde jsou známy výjevy utínání hlav a jejich zřejmě trofejního využití.

V období let 600 – 1200 charakterizovaly západní jižní Ameriku kultury **Huari** (střední Peru) a **Tiahuanaco** (též Tíwanaku, západní Bolívie). U obou jde opět o civilizační projev náležitě výše s městskými aglomeracemi (Huari), náročnou architekturou a uměleckými díly plastiky a malířství. Kultura Tiahuanaco zanechala na břehu jezera Titicaca poměrně rozsáhlý soubor architektur s monumentální Branou slunce (Puerta del Sol) s vyobrazením okřídleného, snad slunečního kotouče.

Pro 13. – rané 14. století se uvádí existence říše **Chimú**, v podstatě předchůdce státu inků.

Samotný státní celek ovládaný vladaři s titulem **inka** vznikl někdy v raném 14. století a přetrval až do raného 16. století. Inkové panovali nad mnohonárodnostní říší, jejíž obyvatelstvo a jeho jazyky označujeme souhrnně názvem **Kečua**. Šlo opět o vojensky vytvořený a ovládaný stát nevídané rozlohy (prakticky celý západ Jižní Ameriky). Celou říši propojila síť silnic usnadňujících dopravní spojení, účelu především vojenského, ale mimořádně účinných i z hlediska komunikačního. Výsledky racionálně řízeného hospodářství včetně důmyslných závlahových soustav ukládali správci říše inků do sítě skladišť ležících při hlavních silnicích. O jejich obsahu si zjednávali přehled pomocí uzlového „písma“, tzv. *quipu*, což byly soustavy provazů visících z hlavního pramene, na nichž byly v určitých výškách a pořadí uvázány uzly. Nešlo o soustavu, kterou by bylo možno číst, pouze o systém paměťových pomůcek. Pro každé skladiště vyhotovili uzlový záznam ve dvou vyhotoveních, jedno zůstalo domácí obci a druhé uložili v archivu sídelního města jménem Cuzco. Obsahy skladišť sloužily jednak jako zásoby pro vojenské jednotky na pochodu, jednak v čase nouze jako záchranné dávky pro zbědované obyvatelstvo. Celou soustavu řídili vladaři s titulem inka v přísně absolutistickém duchu za pomoci početného správního personálu, pověřovaného především výběrem daní a péčí o správní a soudní agendu. Každému úředníku říše náleželo přesně vymezené administrativní místo spojené jak s příjmy, tak i s vnějšími znaky jeho postavení (např. barva a vzory šatstva, podoba a případná výzdoba stolní keramiky). Svému obyvatelstvu zajistili inkové základní životní podmínky na slušné úrovni, v zájmu upevnění své vlády se však často uchylovali k masovému přesídlování obyvatelstva, zejména do otevřených plání bez lokalit možného bojového využití. Dnes se soudí, že hlavním tvůrcem stěžejních složek a struktur inckého státu byl vladař jménem Pačakuti (1438 – 1471 nebo 1472).

Stát inků podlehl po roce 1524 vojenské expanzi španělské, řízené Franciscem Pizarrem.

Doporučená literatura

1. Roy Willis (ed.): *Mytologie světa – ilustrovaný průvodce*. Praha: Nakladatelství Slovart 1997.
2. Petr Charvát: *Zrození státu – Prvotní civilizace Starého světa*, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2011.
3. Petr Charvát: *Bouřlivá plavba dějinami: vzestupy a propady starověkých a raně středověkých říší*, in Miroslav Bárta, Martin Kovář a kol., *Civilizace a dějiny – Historie světa pohledem dvaceti českých vědců*, Praha: Academia 2013, ISBN 978-80-200-2301-8, 191-230.
4. Ladislav Bareš, Rudolf Veselý, Eduard Gombár: *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2009.
5. Jiří Prosecký a kolektiv: *Encyklopedie starověkého Předního Východu*. Praha: LIBRI 1999.
6. Eduard Gombár, Lukáš Pecha: *Dějiny Iráku*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2013.
7. Jaroslav Strnad, Jan Filipický, Jaroslav Holman, Stanislava Vavroušková: *Dějiny Indie*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2008.
8. Walter Böttger: *Kultura ve staré Číně*. Praha: Panorama 1984.
9. John Baines, Jaromír Málek: *Svět starého Egypta (Kulturní atlas)*. Praha: Knižní klub 1996.

10. Michael Roaf: *Svět Mezopotámie a starověkého Předního Východu*. Praha: Knižní klub 1998.
11. Gordon Johnson: *Kulturní atlas Indie*. Praha: Knižní klub 1998.
12. Mark Elvin, Caroline Blunden: *Svět Číny - kulturní atlas*. Praha: Knižní klub 1997.
13. Michael Coe, D. Dean, R. Snow, E. P. Benson: *Svět předkolumbovské Ameriky: kulturní atlas*. Praha: Knižní klub 1997.